

İsmaylova Məsumə Əlyulla qızı DİALOQDA İŞLƏNƏN SPESİFİK KOMMUNİKATİV VAHİDLƏRİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ (Razılaşmamaq və inkar kommunikativləri)

Dialoji nitqdə razılaşmamaq və inkar xüsusi yer tutur. Bu funksional zonaya bəzi tədqiqatçılar razılaşmama və inkarı da daxil edirlər. Qeyd edilən mənalar diametral əks qütblərdə durur. Onların ifadə vasitələrində də fərqlər vardır. Bu baxımdan onların eyni funksional zonaya daxil edilməsi özünü doğrultmur.

Razılaşma müxtəlif subyektlərin gerçəkliyin hansısa hadisəsi haqqında fikir eyniliyini ifadə edir. Razılaşmamaq nitq aktı isə inkarlıq kateqoriyası müstəvisində yerləşir. Məzmununda inkarlıq olan cümlələr razılaşmamağı ifadə edə bilər. Eyni zamanda, onu da qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dilində məzmununda formal inkar əlaməti olmayan cümlə və hökmlər də dialoq iştirakçısının müəyyən məsələ ilə razılaşmadığını ifadə edir.

Məsələn,

- I think that Jill is an up-to-date girl. That is why she has a lot of boy-friends.

I don't think so. Her dresses are modest and her appearance isn't attractive.

Bu nümunədə "I don't think so" formal inkar əlamətidir.

- Mary said that we will have exams next week.

- Rubbish! You must be joking!

- No, it is true.

Bu nümunədə birinci cümlənin adresatı qarşı tərəfin fikri ilə razılaşmadığını dolayı yolla ifadə edir.

Adresantın fikri ilə bağlı birbaşa inkardan istifadə olunmur. Ona görə də onun istifadə etdiyi sintaktik konstruksiyada formal inkar əlaməti yoxdur: -Rubbish! You must be joking!

Oxşar razılaşmamaq formaları Azərbaycan dilində də geniş yayılmışdır. Məsələn,

"- Hə... oxuyursan?"

- Oxuyuram.

- Yatmaq lazımdı. Sabah genə ayaq üstə mürgü vuracaqsan.

- Onu eşitmişik.

-Hə?

-Deyirəm yatmaq barədə hər gün deyirsən. Ayı sözü varsa, buyur.

- Hm!.."

Azərbaycan dilindən olan nümunədə razılaşmamaq müxtəlif formalarda ifadəsini tapır. Dialoq iştirakçılarından birincisinin sualına ikinci iştirakçının cavabı razılaşma nitq aktıdır.

"- Hə... oxuyursan?"

- Oxuyuram.

Birinci iştirakçının dialoqdakı ikinci nitq aktı sual cümləsi deyildir. Burada dialoqa girən baş verən hadisənin nəticəsini qiymətləndirir, ona münasibətini bildirir.

Yatmaq lazımdı. Sabah genə ayaq üstə mürgü vuracaqsan.

İkinci iştirakçının cavabı razılaşmamaq aktıdır. Lakin istifadə olunan qəlib birbaşa inkar kommunikativi deyildir. Razılaşmamaq dolayısı yolla verilmişdir və burada dialoq iştirakçısının emosional münasibəti də aşkar hiss edilir.

- Onu eşitmişik.

Azərbaycan dilində "onu eşitmişik", "onu bilirik", "ondan xəbərimiz var" kimi ifadələr dialoji nitqdə işləkdir. Bu tipli ifadələr, demək olar ki, dialoji nitq üçün hazır qəlib formasını almış, dialoqun digər iştirakçısının fikri ilə razılaşmamağı ifadə edir. Daha doğrusu, belə qəliblər dialoqun digər iştirakçısının hadisəyə münasibətin nəticə çıxarmaq üçün yetərli olmadığını bildirir. Yəni bu mümkündür, ancaq kafi deyildir.

Razılaşmama nitq aktı mürəkkəb və çoxcəhətli dialoji nitq hadisəsidir. Onun öyrənilməsi semantik, qrammatik və praqmatik aktı müsahibin hərəkətinə və ya hökmünə mənfi münasibəti ifadə edir. Bu cəhət hökmün informativ, qiymətləndirmə və ya imperativ olmasına zəmin yaradır. Danışanın niyyətindən, stimül replikasının xarakterindən və nitq situasiyasından asılı olaraq informativ, qiymətləndirmə və performativ hökmlərdən biri istifadə olunur. Razılaşmamaq nitq aktlarını bir-biri ilə müqayisə etdikdə onların məzmununda fərqli çalarlar üzə çıxır. Hər bir razılaşmamaq nitq aktı xüsusi kommunikativ məqsəd daşıyır. Razılaşmamaq kommunikativ təsirin yaradılmasında mühüm rol oynayır. İmtina və qadağanetməni də bəzən bu akta aid edirlər .

Mənfi reaksiyanı (etiraz, narazılıq, bəyənməmə və s.) ifadə edən bütün nitq aktlarını razılaşmamaq nitq aktı kimi ümumiləşdirmək olar .

Mənfi reaksiya nitq aktı reaktiv akt olub danışanın baş vermiş və ya verəcək hadisəyə əvvəl səslənmiş fikrə mənfi münasibətini ifadə edir və informativ, qiymətləndirmə və ya imperativ hökmlərdə müəyyən emosional çalarla üzə çıxır. Mənfi münasibət bildirən nitq aktlarında kommunikativ məqsəd nəzərə alınmalıdır.

- I think that this Sunday will be suitable for visiting Jane and tell her everything what I think of her.

- I don't see any sense in it. These your actions, Kate, are wrong and ungrounded. You should stay at home or phone her to make peace .

Bu nümunədə müsahibin söylədiyi hökmə münasibətdə razılığın olmadığı ifadəsini tapmışdır. Razı olmamaq müsahibin verdiyi informasiyanın qiymətləndirilməsi ilə baş verir.

"- Şah sarayında birə var, nədi?"

- Birənin kökünü kəsmişəm.
- Elə şey olmaz!
- Niyə olmur?
- Əşi, bütün kənd qan ağlayır birənin əlindən, sən də deyirsən...
- Sən görüktür, bu lələşini yaxşı tanımırısan, Nuru”.

Razılaşmamağı ifadə edərkən danışan özünün ona ünvanlanmış nitq aktındakı məsələ ilə bağlı fərqli hökmündən istifadə edir. Bu zaman danışan məsələyə münasibətdə dinləyənlə əks və ya fərqli mövqedə olduğunu bildirir.

- You are the best mother in the world.
- No, I am not. You want me to be. And I want to be, I really do. But just wanting something doesn't make it true.

“- Əhəngin qalıb?

- *Deyirsən, yəni sizin də evi suvayaq?*
- *Olmaz?*
- *Nə verərsən?*
- *Nəyim var, nə verim?”*.

Bəzən razılaşmama hər iki müsahibin nitq aktında müşahidə olunur.

- You can't cook at all. You are a good-for-nothing person.
 - That is not true. I can cook and always cook tasty things. You can't appreciate my talent in cooking.
- Dialoqda razılaşmama danışanın dinləyənin hərəkətinə mənfi münasibətini ifadə edir. Məsələn,
- Patrick is a great guy. He is very sensitive and kind.
 - I don't agree with you. He is very selfish and cunning. I can't understand why you don't notice it.

Dialoji nitqdə kommunikativ keçmiş amili də müəyyən rol oynayır. Kommunikativ keçmişlə əlaqədar danışan və ya adresant neytral, qeyri-formal, formal replikalardan istifadə edir. Məsələn, 1) neytral replika: I don't agree; I am not sure; No, I don't think; I disagree və s.

2) qeyri-formal replika: I don't see any sense in it; Nonsense!; No way!; You must be joking! və s.

3) formal replika: I'm afraid I don't share your point of view; I see things rather differently myself və s.

Müsahibin replikasına cavab verməmək dialoqda kommunikativ gələcəklə razılaşmamaq mövqeyini bildirir.

- How many times have I told you not to make friends with this awful girl. She has terrible background: her father is a drunker and her mother... Oh, my God!

But Marty only stood up and went away.

Dialoqlarda razılaşmamaq birbaşa və dolaylı yolla ifadəsini tapır.

Emosional çalarlı söz və ifadələrdən istifadə edilməklə müsahiblə razılaşmağı bildirmək mümkündür.

- I had a really good performance last night. What do you think of it, Mike?

- Oh, I don't think that it was so brilliant as you see it. You can act better.

Bu replikada danışanın özünün razı olmadığını söyləmək məqsədilə kontekstual-situativ dolaylı nitq aktına müraciət etmişdir: Are you a fool? Harry, you are crazy. Verilmiş ifadələrə kontekstdən təcrid edilmiş şəkildə baxıldıqda onların situasiyaya uyğun gələn intensional mənası anlaşılır. “You are crazy” kontekstdən kənar “sən dəlisən” anlamını verir. Kontekstdə isə bu ifadə müsahiblə razılaşmamağı ifadə edir və bununla da əlavə intensional məna qazanır.

Dialoqda müsahibin fikrinə inamsızlığı və ya şübhə ilə yanaşmağı ifadə edən dolaylı nitq aktları da intensional çalar qazanır, razılaşmamağı göstərir.

Do you really think so? Is it really your point of view?

- Jane is a great girl. She is very attractive and charming. And moreover she is very clever.

- Do you really think so?

Beləliklə, razılaşmamağın dolaylı nitq aktları özündə əlavə informasiya daşıyır. İngilislər müsahibləri ilə razılaşmamağı söyləyərkən daha çox dolaylı nitq aktlarına üstünlük verirlər. Bunda məqsəd ünsiyyət, iştirakçıları ilə hörmət, ehtiram münasibətini qorumaq və s. oxşar ekstralinqvistik amillərə, nitq etiketinə əməl etməkdir.

Dialoji nitqdə razılaşmamağı ifadə etməyin qrammatik və leksik vasitələri də vardır. Razılaşmamağın qrammatik ifadə vasitələri ünsiyyət prosesində danışanın müəyyən məsələ ilə bağlı müsahibi ilə razılaşmadığını bildirməsi üçün nitq aktında cümlədə birləşdiriyi model və strukturları əhatə edir. İngilis dilində geniş yayılmış *do not, do not agree with, can not, is not* və s. qrammatik formalarıdır. Misalları nəzərdən keçirək.

1) - Jane, I'd like to visit our Granny today?

- Oh, I do not think that Monday is a suitable day for a visit. I don't see any sense in it.

Bu nümunədə razılaşmama “do not” qrammatik strukturu ilə ifadə edilir.

- Camaat hanı, köçüblər?

- Yox.

Azərbaycan dilindəki nümunədə razılaşmamaq və ya inkar “yox” sözü ilə ifadə edilmişdir.

- Onun nə iş gördüyünü bilirsənmi?

- Yox.

Bu nümunədə razılaşmamaq deyil, inkar ifadəsini tapmışdır.

2) I think that Mr. Dick will be kicked from this job. He is very careless and inexperienced.

- I do not agree with you. He knows his job and works hard to gain some good results .

Verilmiş nümunədə danışanlardan biri razılışmamağı “do not agree with” qrammatik modeli ilə ifadəsini tapmışdır.

3) I do not believe that Jack will try to help us. He is so busy with chasing that stupid girl.

- I can't share your view because Jack is a real friend and moreover he is in love with Julia .

Razılışmamağı bildirmək üçün qrammatik vasitələrlə yanaşı nitq aktında leksik vasitələrdən də istifadə edilir. İngilis dilində bu məqamda müxtəlif söz və ya hazır qəliblər işlədilir.

- Harry, I want Pat to live with us, with me and Richard. I love him and he loves me and Pat greatly.

- Rubbish! How can he love my child if he even doesn't know him, his habits, his likes and dislikes .

Bu dialoqda razılışmamağı ifadə etmək üçün “Rubbish!» leksik vahidindən istifadə edilmişdir.

1) - Nigel, I decided to return Pat to Gina. It will be better for him.

- You must be joking! You are crazy. You shouldn't do it because we are going to win the process and the judge is on our side.

Razılışmamağı ifadə etmək üçün danışan sintaktik tam konstruksiyadan istifadə edir: “You must be coking”; “You are crazy”. Bu hazır qəliblər danışanın neqativ reaksiyasını göstərir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1.Ерема А.В. Национальная специфика выражения запрещения и отказа в русском и английском языках//язык и культура-Воронеж, Изд-во ВУ, 1996

2.Ермаков Л.М. Научные исследования в лингвистике. Москва, Наука, 2011

3.Семенов Л.П. Аспекты лингвистической теории монолога. –Москва, Изд-во МГЛУ, 1966

4.Parsons T. Man and boy. London, Harper Collins Publishers, 2002

5.Серафимова М.А. Шасвич А.М. Topical Dialogues. – М., 1978

6. Гловинская М.Я. Семантика глаголов речи с точки зрения речевых актов// Русский язык в его функционировании. Коммуникативно-прагматический аспект. –Москва, Русский язык, 1993

7. Гловинская М.Я. Семантика глаголов речи с точки зрения речевых актов// Русский язык в его функционировании. Коммуникативно-прагматический аспект. –Москва, Русский язык, 1993

8. Collins Cobuild English Grammar. L.Harper Collins Publishers, 1995

9.Hüseynov İ. Seçilmiş əsərləri. I- II cild. Bakı, “Azər məşr”, 1988

Açar sözlər: səciyyə, nitq, təsvir etmək, növ, razi olmamaq, müxtəlif, əlaqə.

Ключевые слова: характер, речь, описание, вид, несогласие, разный контакт.

Key words: characteristics, speech, to describe, kind, to disagree, different, communication.

РЕЗЮМЕ

В статье описаны характеристика блоков и различные коммуникативные диалогов Отрицательность занимает особое место в общении. Исследователи включают отрицательность и негативность на эту зону. В этот момент высказывающие мнения выставляют друг друга противоположным. Следовательно, неправильно применять одно и то же соглашение об отказе. Разногласие относится к отрицанию различных предметов. Отказ от обсуждения речевого акта попадает в категорию отрицания. Содержание отрицания в содержании выражает несогласие. В этой статье были приведены все сходства и различия во мнениях нескольких лингвистов. Были приведены примеры русских лингвистов Л. М. Ермакова, П. Л. Семяненко, М. А. Серафимова, Т. Парсонса от английских ученых, а также другие источники и произведения искусства в этой статье.

SUMMARY

The article describes the characteristics of the units and various communication dialogues .Negativity takes the special place in dialogue. Researchers include deniality and negativity on this zone. At this moment, opinions expressing each other are opposite. Therefore, it is wrong to apply the same to refuse. Disagreement refers to the denial of various subjects. Denial of the discussion of a speech act falls into the category of denial. The content of the negative in the content expresses disagreement. It was given all about similarity and difference opinions of several linguists in this article. Examples from Russian linguists L. M. Ermakov, P. L. Semyanenko, M. A. Serafimova , T. Parsons from English scientists, as well as other sources and works of art were given in this article.

RƏYÇİ: dos.S.Abbasova